

Hegy W. György

HORATIUS ÉS AUGUSTUS

C. 3. 14. és 4. 5.

Horatius és Augustus viszonya egyike a római történelem örökzöld témáinak. A Iulius Caesar halála utáni évtizedek, illetve a principátus kiformalódásának időszaka nem érthető meg Horatius versei nélkül. Továbbá megkerülhetetlen magának Quintus Horatius Flaccusnak a személye is, aki ott volt a fiatal Octavianus közelében, és fontos szerepet töltött be a princeps Rómájában is. Az augustusi propaganda, a korszak értékrendjének alakulása, a nyilvánosság, a patronus-cliens viszony stb. – megannyi kérdés, amelynek vizsgálata előbb-utóbb beleütközik a „Horatius és Augustus” problémába. De tegyük rögtön hozzá a fentiekhez, hogy Horatius nemcsak forrása és illusztratív figurája a korának, hanem valamelyest alakítója is. A „Horatius és Augustus” kérdések közül egyet mindenképp érdemes külön kiemelni a (szűken értelmezett) történelemtudományon túlmutató szerepe miatt, ez a hatalom és az írók, a hatalom és az értelmiség viszonya, amelynek örök érvényű paradigmája. Az alábbiakban az ódák 3. könyvének 14. és 4. könyve 5. darabjához kapcsolódva szeretnék a hatalom elvárásai és Horatius költői „mozgásterének” témájához néhány észrevételt fűzni.¹

A 3. 14. és a 4. 5. óda egymás párdarabjai, és nemcsak az újkori olvasatokban, hanem Horatius szándéka szerint is. Az ódák kései negyedik könyvének egyik legfontosabb vonása az „újra-éneklés”, több darabja is palinódia,² egy korábbi téma újragondolása. A Divis orte bonis (4. 5.) bár elválaszthatatlan egy Kr. e. 13-as eseménytől, megidézi a tíz évvel korábban született Herculis ritu-t (3. 14.). A legnyilvánvalóbb párhuzam a szituáció, Augustus hosszú távollét után hazatérőben volt Hispániából 24 tavaszán és 13 nyarán is; a princeps hiánya, érkezésének öröme és megünneplése azok a főbb elemek, amelyek mindkét szöveg vázát adják. Azonos a szerkezet is, az állami, a közös (publicus) ünneplés, illetve várakozás a versek második felében egy szűk körű (privatus), megítéltebb ünnepbe vált át.³

A korábbi versben, a Herculis ritu-ban rendkívül élesen válik el a két szféra egymástól, és ezt a vers különleges szerkezete is tükrözi. Három-három versszak jut az állami és a magánünnepnek is, és a vers két részét összeköti egy „hídversszak”,⁴ amely egyszerre képes lezárni az első részt és bevezetni a másodikat.

¹ Néhány összegző és a kérdéskört szélesebb összefüggésben tárgyaló klasszikus, illetve frissebb munka: R. Syme 1939: 440–475., 509–524.; E. Fraenkel 1957: 400–453.; E. Doblhofer 1981: 1922–1986.; M. Lowrie 2007: 77–89.; J. Griffin 1984.

² Kőrösi Imre 2012: 63–64.

³ E. Fraenkel 1957: 448. szerint azt a nehéz szerkezeti megoldást, amely a Herculis ritu-ban még nem egészen sikerült, Horatius a Divis orte bonis-ban tökélyre fejlesztette. E. Fraenkelnek ugyan – véleményem szerint – nincs igaza, ami a korábbi vers „ügyetlenebb” megoldását illeti, de a szoros kapcsolatra, amely a kortárs olvasók számára is nyilvánvaló volt, jól rávilágít. A 3. 14. szerkezete amúgy az egyik leginkább kutatott téma a vers tekintélyes irodalmában, például a korábbi vélemények alapos feldolgozásával: E. Doblhofer 1981: 1962–63., és 1972–73.

⁴ L. Morgan 2005: 193.

3. 14.

Hercules módján, ki halála árán
tört, miként mondták, koszorúra, ó nép,
győztesen Caesar hazatért a hispán
part pereméről.

Egy-urához hű felesége lépjen,⁵
áldozott immár igaz isteneknek
nagy vezérünknek huga, és szalaggal
ékesítetten

szűzek és harcból kikerült legények
anyja mind. Ifjak, s ti a férfiakhoz¹⁰
tartozó lányok, se szóljatok már
vészes ígétet.

Nékem ünnep zeng e napon. Sötétlő
gondjaim tűnnek. Nem ijeszt a harc már,
sem halál többé, amióta Caesar¹⁵
győztes a földön.

Kérj kenőcsöt, hozz koszorút s palackot
borral, oly korból, fiu, mely a marsus
harca emlékszik, s kikerülte útján
Spartacus egykor.²⁰

Mondd Neaerának, csicseregve fusson,
kent haját, kontyát igazítsa gyorsan.
Ám ha mord ör jön s kapuján megállít,
hagyd a vitát s jer.

Szürkülő hajfürt szelidíti vágó²⁵
és pörös lelkünk, verekedni restel.
Plancus évén ezt sose túrte volna
ifjui lángom.

(Fordította: Hajnal Gábor)

4. 5.

Áldott isteni sarj, a Romulus-fiak
óvó öre, miért késel ilyen soká?
Szent gyűlésbe, atyák színe elé sietsz –
ígérted. Gyere hát hamar!

Fényed, drága vezér, hintsd a hazádra most,
mert arcod tavasza hogyha reáragyog
népedre, az idő szebben iramlík, és
szebben tündököl a nap is!

Mint jó anyja fiát, akit a déli szél,
ártón fújva, haza Karpathosz öblein
túlról vissza egy év múlva se küld, pedig
várják honja határai,

úgy kér, úgy könyörög, s kérdi a jókat –
pillantása a tág partra szegezve –, oly
sóvárgón epedez, s híven imádkozik
Caesarért az egész haza!

Békésen csavarog a bika szertesztét,
Bőség és Kegyelem áldja a földeket,
csendes tengereken szállnak a gyors hajók,
s esküt szegni a bűn remeg.

Vétek mocska nem ül tiszta családokon,
jog s erkölcs ma az úr, és nem a szenny, a bűn,
jó apjára üt itt mind a fiúgyerek,
s bűn hű társa a büntetés.

Parthus, szittya dühét féli-e bárki, vagy
germán rengetegek bős ivadékait,
s hispán háborúval gondol akárki, míg
Caesarunk eleven s erős?

Kint dolgozhat a földműves a dombokon,
szőlőzvegyeket fákkal ad össze, és
otthon, a vacsorán, istenei között
áld boldog szava téged is.

Hozzád száll a fohász, s bort neked áldozón
védőisteneként tiszteli szellemed,
éppúgy, mint Görögországban a Kasztorét
és a hősszívű Herkulest.

„Bárcsak, jó vezetőnk, Hesperiad soká
ülné ünnepedet!” – néped eképp beszél
nappal józanul, és így, ha elázik is
este, hogyha a nap leszállt.

(Fordította: Kőrösi Imre)

A közös ünnep egy *supplicatio*, egy könyörgés, amely a szerencsés hazatérést van hivatva segíteni, majd pedig Horatius otthon rendez lakomát magának. Erre egyetlen vendéget, egy fuvoláslányt hív, illetve van még egy szereplő, a szolgálfiú, akinek a lakoma kellékeit kell hoznia; ide értendő az is, hogy neki kell Neaeráért,⁵ a lányért elszaladnia.

Augustusnak látszólag meglepően kevés szerep jut a versben: az első versszakbeli visszatérése megindokolja az ünnepet, a negyedikből pedig azt tudjuk meg, hogy Horatius számára miért ünnep Caesar (Augustus) visszatérése. De még furcsább, hogy mintha disszonáns hangok vegyülnének az ünneplésbe. A szimmetrikus szerkezet az olvasót arra készíti, hogy a két főrésznek a szerkezet alapján párhuzamos elemeit megfeleltesse egymásnak, és erre Horatius újra és újra ösztökéli is. Például az első részben nem leírja az ünnepet, hanem mintegy az ünnepi felvonulás rendezőjének szerepében utasításokat ad: „Unico gaudens mulier marito / prodeat iustis operata sacris” (5–6.), illetve „male nominatis / parcite verbis” (11–12.). Így nemcsak a szolgálfiú van utasítva – „I, pete unguentum, puer” (17.), hanem Augustus felesége, Livia is. További kapcsolat, hogy a „pete” (a második rész elején!) megismétli az első versszak petiisse és repetit szavait. Az, hogy Livia és Octavia, illetve a felvonuláson részt vevő többi tekintélyes matróna ilyen módon a szolgálgyerekkel kerül párhuzamba, még hagyján, de az első rész női szereplőiként óhatatlanul megfeleltetődnek a második rész női szereplőjének, Neaerának, a fuvoláslánynak. Horatius – nehogy kétségeink legyenek – erre a kapcsolódásra is ráerősít. Egyetlen dologról beszél a nők külsejével kapcsolatban, akár az állam első asszonyairól, akár egy sok mindenre kapható szabados vagy rabszolgányról van szó: a hajviseletükről: „decorae supplice vitta” (7–8.) és „murreum nodo cohibere crinem” (22.).

Liviával kapcsolatos talán a vers legkülönösebb pimaszsága, hogy Augustus feleségére az „unico marito” szókapcsolatból kell ráismernünk (5.). Az *unicus maritus* természetesen jelenthet „kiváló (akinek nincs párja) férjet” is, de mégiscsak kézenfekvőbb jelentés az „egyetlen férj”. Az egyetlen férjú nők, akik nem váltak el, illetve megözvegyülve nem mentek újra férjhez, nagy megtiszteltetésben részesültek Rómában, külön jelzővel is illették őket: *univira*. Ahhoz a státuszhoz, amelyet Augustus Rómában birtokolt, azokhoz az értékekhez, amelyeket képviselt és amelyeket családvédelmi törvényeiben rögzíteni is fog néhány év múlva, nagyon is illett volna egy *univira* feleség, csak hogy Livia elvált asszony volt. Mint tudjuk, második gyerekével volt terhes, amikor a polgárháború zavaros időszakában Octavianus botrányos módon⁶ elválasztotta első férjétől, és nyomban feleségül is vette.⁷ Ráadásul az erre való utalás durvaságát mintha fokozná ebben az esetben is a szerkezetek párhuzamossága, Livia és Neaera, a fuvoláslány egyaránt a saját részük ötödik sorában szerepelnek.

Számtalan hasonló kétértelmű utalást, csavart, provokatívan is érthető elemet lehet ebben a szövegben találni,⁸ ezek közül még egyet emelnék ki, a vers befejezését: *consule Planco*. A ma már higgadt, őszülő Horatius fiatalon, *Plancus consul* évében, még nem tűrte volna, hogy valaki

⁵ *Imre Flóra* 2011: 40. Neaera minden bizonnyal, mint a neve mutatja hetaira, erre utalunk a „fuvoláslány” terminussal is.

⁶ Livia házasságaihoz *R. Syme* 1939: 229., 340.

⁷ Természetesen a kutatást megosztja ez a kérdés, és *R. O. A. M. Lyne* 1995: 172. érvelését sokan nem fogadják el, illetve ha nem is említik a kérdést, értelmezésükbe láthatóan nem férne bele *J. Griffin* 2005: 56.; *R. G. M. Nisbet – N. Rudd* 2004: 183–184. *Imre Flóra* 2011: 39. óvatosan kezeli az írónia kérdését ebben az esetben is.

⁸ Egyik sokat tárgyalt probléma a *morte venalem* értelmezése, illetve a *Herculis ritu* mondatban való elhelyezése. *E. Doblhofer* 1981: 1964–1967. ebben is rendkívül alapos, és bár nem zárja ki teljesen a másik véleményt, a „babérért halálmegvető bátorsággal küzdő” értelmezést tartja sokkal valószínűbbnek. *L. Morgan* 2005: 191. szerint Horatius rögtön a vers elején már kettős értelmezésre akarta készíteni olvasóját.

közé és a megkívánt lány közé álljon, és egy kis erőszakos dulakodás sem volt idegen tőle. Plan-
cus consulsága, Kr. e. 42, a philippi csata éve. A polgárháborúnak ez a fordulópontja nem várat-
lanul bukkan fel a szövegben. A lakomára készülődés könnyed témájába beleszövődik a római
történelem kríziseinek emléke. A szolgafiúnak nagyon régi bort kell előhoznia, olyat, amelyik em-
lékszik még a szövetséges háborúra, és „megúsztá” a Spartacus-felkelést is. A második részben,
az otthoni ünneplésben a közösség kataklizmáinak emlékével megjelenik tehát a publikus szféra.
De ez nem bontja meg a vers szimmetriáját, mert az első részben hasonlóképp hangsúlyozódik
a másik oldal:⁹ Augustus nem a senatushoz vagy a capitoliumi Iuppiterhez, hanem a házi iste-
nekhez siet haza, a nyilvános ünnepség leírása a császári családot állítja középpontba, és a többi
nő is a gyerekeivel, tehát a családon keresztül van meghatározva. Rómát feleségek, nővérek,
anyák, és az ő fiaik és lányaik reprezentálják. Tehát az állami és magánszféra „mesterséges” szét-
választása épp az egységüket (vagy egységük szükségességét) hangsúlyozná. *Morgan*¹⁰ irigylésre
méltóan szellemes elemzésében a versnek ezt a sajátosságát – a publicus és privatus szféra viszonyát – hozzákapcsolja Herculeshez, akinek egyik fontos aspektusa Itáliában a közösségek, végső
soron a félsziget egyesítése.

Ide, az Appenninek közé, a sókereskedők és pásztorok¹¹ által használt utakra már nem kö-
vetjük *Morgan*-t, e dolgozat számára a szöveg szerkezete által teremtett értelmezési lehetőségek,
Horatius személye miatt fontosak. A magánszféra helyébe ugyanis magát Horatiust – a vers
Horatiust természetesen – állíthatjuk. Ő az, aki magányosan ünnepel (s nem barátaival, mint ami-
kor megjött Cleopatra halálának híre – 1. 37.), és ezen az sem sokat változtatna, ha Neaera mégis
befutna. Az ő viszonya kérdéses a res publicához, a császári családhoz, magához Augustushoz. Nem
lehet például kilépni a római történelemből, mert ahogy egy régi boroskorsónak története van –
azért állhat az asztala mellett, mert túlélte Spartacust –, úgy ez a Philippet túlélő Horatiusra is igaz.
Philippi egyszerre volt sorsfordító pillanat számára, és Róma, valamint Augustus számára is. Na-
gyon is illik az ünnephez, a költői szerephez és a libertas, a szabadon szólás szelleméhez kötöz-
ködni a princepszel, de ez nem változtat azon a tényen, hogy az Itáliát dúló háborúk alternatívá-
ja Augustus. A családként ünneplő Rómának és a magányosan lerészegedő költőnek a vers által
megteremtett ellentéte jól kiegészíti a gúnyolódó függetlenséget.

Horatius a fiatalkorát jellemzi a kapusokkal való dulakodással – fiatalság bolondság (iuventus
ventus), de a *rixa proterva* a konkrét éven keresztül Philippihez (egy csatához), és így Horatius pol-
gárháborús szerepéhez kapcsolódik.¹² A Caesar gyilkosai seregében betöltött magas katonai
rang, az Octavianus elleni harc egy enervált legyintés révén bagatellizálódik, és átértékelődik fia-
talkori bohóságga: „hát igen, mindenféle csetepatéban benne voltam akkoriban”. De nemcsak ő
volt bohó fiatalember akkoriban, hanem Augustus is, akinek egy fiataalkori botrányos cselekedete-
re, Livia férjétől való elszakítására már korábban történt a versben utalás. Hogy dulakodott-e a fiatal
Octavianus kapusokkal hajdanán, hogy Liviának udvarolhasson, nem valószínű, de Liviával való
kapcsolatának viharos kezdeteire ráhúzható a szerelmi elégiának ugyanaz a közhelye, amely
Neaerával kapcsolatban felbukkant.

Arra a kérdésre, hogy kétértelmű, gúnyként is értelmezhető sorok miért kerülhettek bele egy
ilyen ünnepi versbe, és kaphattak nyilvánosságot Rómában, nagyon sok egymást nem feltétlen
kizáró válasz adható, itt csak egyetlen momentumra szeretnénk kitérni. Az egyszerre ünneplő és

⁹ R. G. M. Nisbet – N. Rudd 2004: 188. inkább a kontrasztot hangsúlyozza.

¹⁰ L. Morgan 2005: 194.

¹¹ L. Morgan 2005: 196.

¹² Németh György 2007: 35.

ugyanakkor magát az ünnepet leíró szövegbe jól illene akár a még durvább gúnyolódás is. Kiegészíti a Caesart magasba emelő sorokat és a *supplicatio* ünnepélyességét, és ellentétük jól illik az első versszakban Hercules alakja köré egyetlen témává sűrűsödő halálhoz, túléléshez, dicsőséghez. Vagyis a bahtyini, dionysosi paradigma hozzájárulhat ennek a szövegnek a megértéséhez is. És bár még nem diadalmenetről van szó, de a győztesként hazatérő imperator képe és a Herculessel külön hangsúlyozott *victor* megteremt a triumphus hangulatát (1–4.).

Herculis ritu modo dictus, o plebs,
morte venalem petiisse laurum
Caesar Hispana repetit penatis
victor ab ora.

Ezt a hangulatot mi inkább csak megérteni, mint átélni és átérezni tudjuk, mindenesetre legközelebb hozzá Iulius Caesar katonáinak önfeledt ordibálásával juthatunk:

Galliát Caesar, Caesart meg Nicomedes bírta le.
Most triumfál íme Caesar, ki lebírta Galliát:
Nem triumfál Nicomedes, aki Caesart bírta le.¹³
(Fordította: Terényi István)

A későbbi vers, a Divis orte bonis tűnik egyszerűbbnek a költőnek a császárhoz való viszonyulása szempontjából. Ez első ránézésre sztálinista vers, ókori fogalommal: uralkodó-panegyricus.¹⁴ A vers az ebben a műfajban megszokott témákon megy végig (17–28. sorok): a földművelés és a hajózás uralkodó által megteremtett biztonsága, a törvények rendje és az ősi szokások betartása, és természetesen a vad ellenség térdre kényszerítése. A római közönség ezt ismerte a szónokiskolák gyakorlatából,¹⁵ illetve a hellénisztikus költészetből. Például Theokritosnál ezt olvashatta Ptolemaiosról:¹⁶

S békén dolgoznak a népek,
mert átlépve a szörnyeteges Nílust soha lábát
nem teszi más falujába az ellenség hadi zajjal.
(Fordította: Kerényi Grácia)

Az itt Horatius által végigvett témák megfelelnek az augustusi propaganda témáinak is:¹⁷ vissza-köszönnek benne például a 18-as (rendkívül népszerűtlen) „családvédelmi” törvények, és az Ara Pacis figurái. Az Ara Pacist Kr. e. 13 őszén szentelték fel, ez az időbeli egyezés van, akit arra a feltetelezésre indít, hogy a 4. 5-öt Horatius felolvasta ezen az ünnepen.¹⁸ Ezt semmilyen külső érv nem támogatja, és kifejezetten furcsa, hogy sem a Suetonius-féle életrajz, sem az ókori kommentátorok nem említik, de fontosabbak a belső érvek. Még a 17–28. sorok szuggesztív felsorolása előtt, himnikus magasságokba emelkedik a vers, megszólítva a *dux bonus-t*,¹⁹ a „drága vezért” (5–8.).

¹³ *Suet.* Caes. 49.

¹⁴ *Borszák István* 1975: 442.

¹⁵ *Borszák István* 1975: 442.

¹⁶ *Theokr.* 17. (Enkómion eis Ptolemaion) 97–99.

¹⁷ *R. F. Thomas* 2011.

¹⁸ *I. M. Le M. DuQuesney* 2009: 282–283. – rengeteg hasznos információval Augustus hazatérésével és az ünnepséggel kapcsolatban.

¹⁹ A *dux bonus*nak önmagában még természetesen nincs olyan rossz csengése Rómában, mint a mi fülünkben. A *dux* állandó megnevezése Augustusnak, kapcsolódik a katonai sikerekhez, a bone pedig az államnak tett szolgálatait hangsúlyozza. *I. M. Le M. DuQuesney* 2009: 301.

Lucem redde tuae, dux bone, patriae.
Instar veris enim voltus ubi tuus
adfulsit populo, gratior it dies,
et soles melius nitent.

Fényed, drága vezér, hintsd a hazádra most,
mert arcod tavasza hogyha reáragyog
népedre, az idő szebben iramlík, és
szebben tündököl a nap is!

(Fordította: Kőríz Imre)

A fentebb használt „sztálinista” jelző természetesen súlyos anakronizmus, és olyan túlzás, amely nem veszi figyelembe az *enkómion* és *panegyricus* műfaji sajátosságait.²⁰ Ugyanakkor nemcsak a mi fülünket bántja a napként a hazájára ragyogó drága vezér, de a római olvasók számára is szokatlan még ez a hang. Egy keleti uralkodó, egy *sótér* dicsőítéséhez illett, nem pedig a *res publica* első emberéhez. A még mindig érvényben lévő, „hivatalos” köztársasági nyelvtől való eltérésre épp itt, a nem hivatalos nyilvánosságban nyílt mód: a görög költészetet Itáliában meghonosító költő tekercsén. De egy hivatalos ünnep részeként nehezen elképzelhető, ehhez elég a *Carmen saeculare*-réval összevetni.

A mostani elemzésünk számára a *Divis orte bonis* utolsó három versszaka a legérdekesebb. Gyönyörű leírás a saját szőlőjében dolgozó földművesről, majd vacsorájáról, és a *Lárjai* közt tisztelt Augustushoz intézett fohászáról. Ezekben a sorokban visszatér a *dux bonus*, itt, az aranykorba visszavezetett parasztcsaládi körben elmondott fohászában mintegy a helyére, népe körébe és imájába kerül a „drága vezér”(37–40.):

„Longas o utinam, dux bone, ferias
praestes Hesperiae!” – dicimus integro
sicci mane die, dicimus uvidi,
cum sol Oceano subest.

„Bárcsak, jó vezetőnk, Hesperiad soká
ülné ünnepedet!” – néped eképp beszél
nappal józanul, és így, ha elázik is
este, hogyha a nap leszállt.

(Fordította: Kőríz Imre)

Gyönyörű sorok, idilli kép az itáliai kisbirtokosokról, de ez a réteg ekkor már nem létezik. Pontosabban – hiszen természetesen akadnak saját földjükön dolgozó parasztlakosok Itáliában még Augustus korában is²¹ – nem jelenítheti meg reprezentatív réteggént Hesperia lakosságát, Augustus „népét”, ahogy ezt az egész vers, különösen az utolsó három versszak és a *dicimus* su-

²⁰ Hegyi György 2012: 58–59.

²¹ A kérdéshez P. A. Brunt 1971: 375–376. Érdeemes ez ügyben magához Horatiushoz fordulnunk, aki bizonyára látott élő kisbirtokos földművest (nem csak olvasott róluk), de neki magának az epist. 1. 14. szerint akkora birtoka volt Sabin földön, amelynek egy részén öt kisbirtokos, tehát nem „in suis collibus” szőlőt kötöző földműves dolgozott, és élt meg a családjával együtt. A másik felét, a „majorságot” pedig egy kisebb rabszolgacsapat művelte egy vilicus irányításával. Továbbá úgy tűnik, Horatius szomszédai is hasonló középirtokosok voltak. További helyek a kérdéshez: sat. II. 2., 118., epist. I. 18., 104. Vö. Borzák István 1969: 93–94. Horatius vagyoni helyzetéhez: R. O. A. M. Lyne 1995: 9–11.

gallja. Horatius Róma önképe szempontjából legfontosabb rétegét idézi meg – a Liviusnál, Catónál, de szinte kivétel nélkül minden római szerzőnél szereplő – idealizált kisbirtokos parasztságot. Ezekben a szövegekben az idealizáltság mellett még egy alapvető vonása van ennek a rétegnek, hogy a múltban éltek. Ennek az itt leírt vidéki idillnek két fontos előzménye van a korábbi Horatius-szövegben. Az egyik a 2. epódosz,²² amely sokkal részletesebben, hatvanhat sorban írja le ugyanezt a falusi idillt (csak a párhuzamokat emelem ki): a gazda saját ökrével szánt az atyai birtokon (3.), szőlőt kötöz (9–10.), és végül este a *Lárok* köré gyúlik vacsorára a ház népe (59–66.). Ez a vers azonban csattanóval zárul, az utolsó négy sora így hangzik (67–70.):

Míg így beszélt a tőkepénzes Alfius,
Már-már parasztnak csapva föl,
A hónap idusán beszédte pénzeit,
Kamatra adni elsején.

(Fordította: Meller Péter)

Az olvasónak könnyen támadhat az a benyomása, hogy Horatius a *Divis orte bonis*-hoz elővette egy korai, játékos darabját, amely egy „*vicc*” kedvéért festi meg az idealizált (és utópisztikus) kisbirtokos képét, hogy néhány himnikus sorba sűrítve az Augustust magasztaló verse végére illessze.

A másik megidézett saját szöveg a 3. 6. óda, a *Delicta maiorum*, ahol három versszakban szintén meg van jelenítve ez a réteg (33–44.).

Non his iuventus orta parentibus
infecit aequor sanguine Punico
Pyrrhumque et ingentem cecidit
Antiochum Hannibalemque dirum;

sed rusticorum mascula militum
proles, Sabellis docta ligonibus
versare glaebas et severae
matris ad arbitrium recisos

portare fustis, sol ubi montium
mutaret umbras et iuga demeret
bobus fatigatis, amicum
tempus agens abeunte curru.

Ebben a leírásban a kemény munka és a fegyelem dominál, és ugyan itt is hangsúlyos az alkonyat leírása, de nem követi vacsora és borozás. Két hangsúlyos elemben tér el ez a kép az előzőektől: ezek a kisbirtokos parasztok harcosok²³ (a 4. 5. földműveseinek már nincs gondjuk az el-lenséggel), és a múltban éltek. Tehát ebben a versben Horatiusnál is, ahogy összes kortársánál, a jelennel szembeállítva teremtődnek meg. A *Delicta maiorum* azért is fontos számunkra, mert egy másik témája is visszatér a *Divis orte bonis*-ban. Az a sötét kép, amelyet a 3. könyv 6. ódája Róma jelenéről és az abból következő jövőről fest (evvel van szembeállítva a hajdani földműves), pontról pontra megoldódik az Augustus által napként beragyogott Itáliában. A Rómát fenyegető,

²² E különleges vers háttéréhez és Alfius alakjához: *D. Mankin* 1995: 62–63.; *L. Watson* 2003: 75–83., 123–124.

²³ *R. G. M. Nisbet – N. Rudd* 2004: 110. – a történelmi exemplumok háttéréhez és a párhuzamos helyekhez.

sőt legyőző külső ellenséggel, illetve a belviszályal (3., 6., 9–16.), továbbá a családok erkölcsatlenségével és széthullásával (3., 6., 17–32.) szemben áll a 4. 5-ben megteremtett külső és belső béke (17–20.), valamint: „nullis polluitur casta domus stupris, / mos et lex maculosum edomuit nefas” (21–22.). És ez a megfelelés még jobban aláhúzza a Kr. e. 13-ban írott vers földműveseinek utópisztikusságát. A hatalom elvárásai alapján írt szövegben Augustus törvényei megteremthetik a családi élet tisztaságát (természetesen nem teremtették meg),²⁴ de ezt a szép új világot színházi díszletek közt mozgó „operettparasztok” népesítik be. Természetesen tudjuk mi ez: ez az aranykor, a ludi saecularesszel²⁵ megújított Róma. De az aranykorok vagy a múltban voltak, vagy a jövőben lesznek, vagy pedig térben vannak távol tőlünk.²⁶ Egy megvalósult, itt és most létező aranykor megjelenítése még egy Horatius kaliberű költőnek is lehetetlen feladat. Pedig Horatius mindent megtesz, például rögtön a vers elején a jelent visszacsatolja a múlthoz, és evvel már önmagában ünnepivé teszi. Augustus megszólítása ugyanis egy rendkívül szellemesen átfomált Ennius-idézet.²⁷ Enniusnál,²⁸ mint Cicerótól²⁹ tudjuk ez állt: „O Romule, Romule die, / qualem te patriae custodem di genuerunt! / o pater, o genitor, o sangven dis oriundum! / tu produxisti nos intra luminis oras”. Horatius tehát Augustus egyik előképét, Romulust idézi meg, de úgy, hogy a hangsúly már a népre (Romulus utódaira) és nem a királyra esik. Ráadásul a minden művelt római fülében ott zengő idézettel a következő „fénytel teli” versszakot is felvezeti.

A Herculis ritu és a Divis orte bonis közötti legnagyobb különbség véleményem szerint nem is a császár iránti lojalitás mértéke, hanem Horatius jelenléte, illetve hiánya. Míg a 3. 14. legalább annyira szól Horatiusról is, mint Augustusról, ebből a szövegből kihátrált, és így annak a személyességnek,³⁰ amely minden versét jellemzi, itt nyomát sem találjuk. Ennek látszólag ellentmond a 39. sor „dicimus”-a, de ez nyilvánvalóan már nem a költő hangja. Az utolsó versszak fohászát az új aranykor földművesei mondják. Érdemes ezt a „dicimus”-t az ódák 4. könyvének utolsó szavával – „canemus” (4. 15. 32.) – együtt tárgyalni, hogy a jelenlétet sugalló személyrag mögé lássunk. Nemcsak hasonló a jelentésük, hanem a versekben való elhelyezkedésük is azonos, mint ahogy a két vers témája – Augustus dicsérete – is az. Így hangzik a 4. 15. utolsó két versszaka (25–32.), amely egyben minden bizonytal Horatius költészetének utolsó nyolc sora is.

nosque et profestis lucibus et sacris
inter iocosi munera Liberi
cum prole matronisque nostris
rite deos prius adprecati,

virtute functos more patrum duces
Lydis remixto carmine tibiis
Troiamque et Anchisen et almae
progeniem Veneris canemus.

²⁴ Elég Augustus lányára utalunk.

²⁵ Paul Zanker 2011: 62. Németh György 1996b: 120–124.

²⁶ Németh György 1996b: 73–81. Alfius parasztjai is tulajdonképpen egy utópiában élnek, itt a kis térbeli távolság szociálisan tágul szakadékká: Alfius nem mozdul ki a városból, saját közegéből.

²⁷ R. F. Thomas 2011: 152. A custos fogalmához Augustusszal kapcsolatban R. Syme 1939: 519.

²⁸ Ann. 105–109. Skutsch 1985.

²⁹ Cic. Rep. 1.64.; R. F. Thomas 2011: 152.

³⁰ R. L. B. McNeill 2001: 8–9.

Míg víg Libernek bő adománya közt
 hétköznapi és szent ünnepeken vidám
 utódainkkal, hitvesünkkel
 isteneinkhez imát kiáltunk

és ős szokással lyd fuvolán kísért
 dallal daloljuk hősi vezéreink
 hírét, Anchisést, Iliont és
 életadó Venusunk utódát.

(Fordította: Jánossy István)

A 4. 5. és a 4. 15. utolsó versszakainak szituációja és hangulata tehát megegyezik,³¹ ami azért fontos, mert a „canemus”-ről biztosabban kimutatható, amit a „dicimus” kapcsán csak közvetve bizonyíthatnánk. Horatius – mint jól tudjuk – soha nem írt eposzt, és nem is készülhetett erre, hiszen pont ennek a versnek az elején tiltotta meg ezt számára Phoebus.³² Az életműve legvégére helyezett „canemus” minden bizonnyal már régen halott barátja, Vergilius Tróját, Anchisest és Venus sarját megéneklő művének első sorát idézi:³³ „arma virumque cano”. De miért ne énekelhetné együtt „ősi szokás szerint” a többiekkel más költő verseit? Énekelhetné, mint ahogy együtt fohászkozhatna az új aranykor parasztjaival is. De értelemszerűen az már nem Horatius, a költő lenne, hanem egyike a kórus tagjainak. Mi pedig csak a költő alakját ismerjük, azt az alakot, amelyet Horatius gondosan felépített számunkra.

Mind a 3. 14., mind a 4. 5. sokat elárul Horatius pozíciójáról és lehetőségeiről, amelyek a Kr. e. 23 és 13 között sokat változtak. Mint ahogy sokat változott Augustus rendszere³⁴ is. Korábbi szövegünk szerint Horatius a húszas évek első felében egyrészt sokat megengedhetett magának, másrészt aktív részese, alakítója lehetett az éppen születőben lévő új rendszernek (szellemi közegének, programjának, nyelvének mindenképpen formálója volt). A tízes évekre ebből a *Divis a bonis* szerint semmi sem maradt,³⁵ Horatius az előírt feladat teljesítését a költői szerepétől való búcsúra használja fel, a 4. 5. szövegének szinte minden sora³⁶ visszkapcsolható régi verseihez. Ez nem az ihlet eltűnését mutatja, hanem Horatiusnak mint „közéleti költőnek”³⁷ az ellehetetlenülését demonstrálja. Horatius még előzékenyen felállítja az (új) kórust – „dicimus” és „canemus” –, majd kísértél az aranykori költészetből.

³¹ R. F. Thomas 2011: 152.

³² A *recusatio* szerepéről Horatius költészetében: Kőrösi Imre 2012: 62.; R. F. Thomas 2011.

³³ R. F. Thomas 2011: 270.

³⁴ Szabó Edit 2007: 376–378.; J. A. Crook 1996: 80–94.; kifejezetten az irodalom irányítására vonatkozóan: R. O. A. M. Lyne 1995.

³⁵ Ez a kérdés Augustus rendszerének megszilárdulásán túl két problémakörrel áll kapcsolatban, az egyik Maecenas politikai súlyának kérdése: Hegyi György 2011; illetve Horatiusnak a köztársasági értékek látványos restaurációjához való viszonya: Ferenczi Attila 2011; Hegyi György 2011: 15–16.; Grill Tibor 2011: 80.

³⁶ Az elemzésünkben szereplő hármat mindenképpen ki kell még egészíteni a 16. epódossal, a pályája elején írt „aranykoros” versével.

³⁷ Szilágyi János György 1982: 22–23.

Források

- M. Tullius Cicero: De republica* (ed. K. Ziegler). Leipzig 1969.
Q. Horati Flacci: Opera (ed. I. Borzsák). Leipzig 1984.
Quintus Horatius Flaccus: Összes versei. Budapest 1961.
Horatius: Augustushoz. 2000 (2012: szeptember) 60–61.
Skutsch, Otto: The Annals of Q. Ennius. Oxford 1985.
Suetonius ed. Rolfe, J. C. Cambridge 1913–1914.
Suetonius: Caesarok élete. Budapest 1961.
Theocritus ed. Gow, A. S. F. Cambridge 1952.
Theokritos: Dicsőítő ének Ptolemaiosról (XVII.) In: Pásztori múzsa. Szerk. Kerényi Grácia. Budapest 1961. 58–61.

Hivatkozott irodalom

- Borzsák István (szerk.): Horatius: Ódák és Epódoszok*. Budapest 1975.
Brunt, Peter A.: Italian Manpower. 225. B. C.–A. D. 14. Oxford 1971.
Crook, John A.: Political History, 30 B. C.–A. D. 14. In: *Cambridge Ancient History X. The Augustan Empire*. 43 B. C.–A. D. 69. Eds. Bowman, A. K. – Champlin, E. – Lintott, A. Cambridge 1996, 70–112.
Doblhofer, Ernst: Horaz und Augustus. In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*. 31.3. Hrsg. Haase, W. Berlin – New York 1981. 1922–86.
DuQuesnay Ian M. Le M.: Horace, Odes 4. 5: Pro Reditu Imperatoris Caesaris Divi Filii Augusti. In: *Horace: Odes and Epodes. Oxford Readings in Classical Studies*. Ed. Lowrie, M. Oxford 2009. 271–336.
Ferenczi Attila: Ki mihez ragaszkodik. Ókor (2011: 1.) 27–33.
Fraenkel, Eduard: Horace. Oxford 1957.
Griffin Jasper: Cult and Personality in Horace *The Journal of Roman Studies* (1997: 87.) 54–69.
Griffin, Jasper: Augustus and the Poets: „Caesar qui cogere posset”. In: *Caesar Augustus. Seven Aspects*. Eds. Millar, F. – Segal, E. Oxford 1984. 189–218.
Grüll Tibor: „Kőre írt szavakkal”. Az Augustus-forum szerepe a római történelmi emlékezet formálásában. Ókor (2011: 1.) 72–84.
Hegyí György: A külső munkatárs. Maecenas politikai pályafutása. Ókor (2011: 1.) 2011. 10–17.
Hegyí György: „Dux bonus”. 2000 (2012: szeptember) 58–60.
Imre Flóra: Mit hagyott Horatius Philippinél? Horatius, Ódák II. 7. és III. 14. Ókor (2011: 1.) 34–41.
Kőrízs Imre: „Olykor bölcs a bolondozás”. 2000 (2012: szeptember) 56–65.
Lowrie, Michele: Horace and Augustus. In: *The Cambridge Companion to Horace*. Ed. Harrison, S. Cambridge 2007. 77–89.
Lyne, R. O. A. M.: Horace. Beyond the Public Poetry. New Hawen 1995.
Mankin, David: Horace, Epodes. Cambridge 1995.

- McNeill, Randall L. B.: *Horace. Image, Identity, and Audience*. Baltimore 2001.
- Morgan, Llewelyn: *A yoke connecting baskets: Odes 3. 14. Hercules, and Italian unity*. *The Classical Quarterly* (2005: 55.) 1. 190–203.
- Németh György: *Az aranykortól az utópiáig*. In: *Németh György: A zsarnokok utópiája*. Budapest 1996a. 73–108.
- Németh György: *Saeculum*. In: *Németh György: A zsarnokok utópiája*. Budapest 1996b. 109–134.
- Németh György: „Az eldobott pajzs”. *Ókor* (2007: 1–2.) 35–40.
- Nisbet, Robin G. M. – Rudd, Niall: *A Commentary On Horace: Odes, Book III*. Oxford 2004.
- Syme, Ronald: *The Roman Revolution*. Oxford 1939.
- Szabó Edit: *Császárkor*. In: *Római történelem*. Szerk. Havas L. – Hegyi W. Gy. – Szabó E. Budapest 2007. 373–804.
- Szilágyi János György: *Mercuriusque*. In: *Paradigmák*. Budapest 1982. 21–30.
- Thomas, Richard F.: *Horace Odes Book IV. and Carmen Saeculare*. Cambridge 2011.
- Watson, Lindsay: *A Commentary on Horace's Epodes*. Oxford 2003.
- Zankler, Paul: *Augustus és az új állam mitikus felmagasztalása*. *Ókor* (2011: 1.) 61–71.